

Людмила МЕТКА

ЛІПЛЕНИЙ ДЕКОР ЯК АТРИБУЦІЙНА ОЗНАКА СВІЧНИКІВ ВАСИЛЯ ОМЕЛЯНЕНКА

Статтю присвячено висвітленню творчості майстра декоративної скульптури Василя Омеляненка із селища Опішня Полтавської області. Вперше проаналізовано ліплений декор його свічників. Наукова розвідка сприяє атрибуції свічників майстра.

Ключові слова: Василь Омеляненко, свічники, ліплений декор, атрибуція.

© Л. МЕТКА, 2016

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (128), 2016

Декор як орнаментальне зображення, яке виконується на глиняних виробах за допомогою техніки ліплення, може бути атрибуційною ознакою для встановлення часу їх виготовлення. Аналізуючи декор, керамологи, археологи, мистецтвознавці, етнологи встановлюють приналежність виробу до певної археологічної культури, регіону, визначають авторство. Завдання нашої студії — охарактеризувати зооморфні елементи ліпленого декору свічників опішненського гончаря Василя Омеляненка, що сприятиме атрибутуванню подібних виробів з музейних чи приватних збірок. За основу взято колекцію творів майстра з фондів Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, до аналізу залучено ілюстрації в публікаціях, його вироби та їх зображення на фото з приватних збірок.

У фондах Музею гончарства зберігається більш ніж 300 виробів Василя Омеляненка (найбільша колекція в Україні). Це — переважно декоративна скульптура, іграшки і «монетка». Окремим видом виробів, які виготовляв майстер, є свічники, які дослідники відносять до освітлювальних приладів, ритуальних чи виробів для господарських потреб. Етнограф Леся Данченко, яка вивчала гончарство Опішного наприкінці — у першій половині 1970-х рр., у своїй праці «Народні майстри» [1, с. 101] зазначила, що: *«Василь Онуфрійович охоче розробляє проекти свічників. Складність задуманої форми, велика*

Іл. 1. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, полива. Опішне, Полтавщина, Середина 1970-х років. Копія фото з книги: Данченко О.С. Народні майстри. — Київ : Радянська школа, 1982. — 128 с.

Іл. 2а, 2б. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. 43 x 22,5 см. Опішне, Полтавщина, 1985. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Фото Людмили Меткої

Іл. 3. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, полива. 49 x 32 см. Опішне, Полтавщина, 1985. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Інв. № Кн-1/К-1. Фото Тараса Пошивайла

Іл. 4. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. 49 x 34 см. Опішне, Полтавщина, 1991. Приватна збірка Юлії Кравченко. Фото Людмили Меткої

Іл. 5. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. 52 x 32 м. Опішне, Полтавщина, 1991. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Інв. № Кн-6901/К-6500. Фото Тараса Пошивайла

Іл. 6. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. Опішне, Полтавщина, 2005. Копія фото з журналу Народне мистецтво (2006, № 1—2)

Іл. 7. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. 45,2 x 29,4 x 22,5 см. Опішне, Полтавщина, 2008. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Інв. № ТЗ-11—8. Фото Тараса Пошивайла

Іл. 8. Омеляненко Василь. Лев при двох головах. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. Опішне, Полтавщина, 1999. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Фото Тараса Пошивайла

Іл. 9. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. 39,5 x 24. Опішне, Полтавщина, 2003. Приватна збірка Анатолія Щербаня. Фото Людмили Меткої

Іл. 10. Омеляненко Василь. Свічники. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. Опішне, Полтавщина, 2012. Приватна збірка Василя Омеляненка. Фото Людмили Меткої

Іл. 11. Омеляненко Василь. Свічник. 42 x 28 см. Глина, гончарний круг, ліплення, сирець. Опішне, Полтавщина, 2012. Приватна збірка Василя Омеляненка. Фото Людмили Меткої

Іл. 12. Омеляненко Василь. Свічник (фрагмент). Глина, гончарний круг, ліплення, сирець. Опішне, Полтавщина, 2012. Приватна збірка Василя Омеляненка. Фото Людмили Меткої

Іл. 13. Омелянко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, полива. Опішне, Полтавщина, 2003. Автор фото невідомий

кількість рельєфних оздоб та скульптурних прикрас, відповідаючи уподобанням автора, перетворюють керамічні свічники іноді у справжні декоративно-просторові композиції, яких Опішня раніше не знала». У книзі Лесі Данченко опубліковано чорно-біле фото свічника Василя Омелянченка, виготовленого ним у середині 1970-х років (іл. 1). Це трьохріжковий виріб, прикрашений ліпленням декором у вигляді трьох голів левів і густо политий поливою. Найімовірніше такі свічники майстер виготовляв під час «заводського періоду» своєї роботи, точніше у 1970-х роках. Але, на жаль, в жодному із опрацьованих мною музеїв (Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, Національний музей українського народного декоративного мистецтва) їх не виявлено. Проте вони можуть зберігатися у приватних колекціях, адже вироби заводу «Художній керамік» експортувалися в різні регіони України та зарубіжних країн, а також часто експонувалися на регіональних, всеукраїнських, міжнародних виставках.

У фондах Музею гончарства зберігається чотири свічники Василя Омелянченка.

1. Свічник, виготовлений у 1985 р. під час роботи на заводі «Художній керамік». Це триріжковий теракотовий свічник (43 x 22,5 см), прикрашений ліпленням декором у вигляді двох чортів (один з бандурою), які розміщені у центрі округлого тулуба по обидва його боки (іл. 2а, 2б). Вироби з «чортами» чи фігурки «чортів» Василь Омелянченко, за словами самого майстра, робив рідко, тому цей свічник у його творчості — скоріше виняток, ніж правило. У приватних збірках опішчан також не виявлено свічників з подібним декором.

2. Свічник, виготовлений також у 1985 р. під час роботи на заводі «Художній керамік». Це шестиріжковий свічник (49 x 32 см), прикрашений ліпленням рослинним, у вигляді квітів на ніжці, і зооморфним, у вигляді двох голів «козлів» на тулубі під ріжками, декором. Зовні виріб покритий коричневою поливою, що було притаманно для виробів «Художнього кераміку» у 1980—1990-х роках. Свічник має інвентарний номер К-1. Він один із перших експонатів, які були придбані Музеєм на початку його функціонування (1987 р.) і перший, запис про придбання якого зроблено в інвентарній книзі № 1 (іл. 3). У приватній збірці жительки сусіднього з Опішним села Попівка Зіньківського району Юлії Кравченко зберігається подібний свічник Василя Омелянченка. Він також шестиріжковий, оздоблений головами «козлів», але має масивнішу ніжку. Виріб датований 1979 роком (іл. 4). Свічники з елементами ліпленого декору у вигляді «козлів» у творчості Василя Омелянченка трапляються частіше, ніж свічники з «чортами», принаймні у період з кінця 1970-х до середини 2000-х років.

3. Свічник, виготовлений у 1991 р., під час роботи у власній майстерні. Він схожий з попередньо описаним. Відмінність полягає у тому, що цей виріб теракотовий. Форма його не змінилася, декор той самий, лише ніжка (основа свічника) дещо ширша, і сам виріб вищий (іл. 5). Подібний свічник був виготовлений майстром у 2005 р. й представлений на виставці (Опішне), присвяченій його 85-річчю (іл. 6).

4. Свічник, виготовлений у 2008 р., під час роботи у власній майстерні. Відрізняється від попередньо описаних. Він менший за розмірами (45,2 x 29,4 x 22,5 см). Це свічник, який має уже сім ріжків. До речі, приблизно із середини 2000-х рр. майстер перестає робити 6-ріжкові свічники, бо «ді-

а

б

Іл. 14 а, б. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. Опішне, Полтавщина, 1991. Приватна збірка Юрія і Світлани Пошивайлів. Фото Юрія Пошивайла

знався, що 6 — це диявольське число»¹. Відрізняється від попередніх і декор свічника. Виріб також прикрашений ліпленим рослинним і зооморфним декором. Основна частина декору знаходиться не на тулубі свічника, під рижками, а на його ніжці, при основі, що візуально її розширює, проте й не переобтяжує. Головна відмінність від свічників попередніх років у тому, що замість голів «козлів» у декорі свічників з'явилися голови «левів», які дуже схожі на голови декоративних левів майстра з характерними особливостями (роззявлена паща, великі очі, масивні вуса і роздвоєна борода, прикрашені ритуванням) (іл. 7). Припускаю, що майстер поступово перейшов до виготовлення подібних свічників завдяки подіям 1999 р., коли в Опішному на черговому Симпозіумі гончарства його «Лев при двох головах» був визнаний одним із переможців (іл. 8). Про цей твір почали часто писати у різних виданнях, тому Василь Омеляненко вирішив «робити так, щоб узнавали»². Аналогічні свічники Ва-

Іл. 15. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. Опішне, Полтавщина, 1991. Приватна збірка Юрія і Світлани Пошивайлів. Фото Юрія Пошивайла

¹ Слогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н. Записано у 2012—2015 роках. Польові матеріали автора.

² Слогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н. Записано у 2012—2015 роках. Польові матеріали автора.

Іл. 16. Омеляненко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. Опішне, Полтавщина, Початок 1989-х років. Приватна збірка Валентини Кульбаки. Фото Юрія Пошивайла

Іл. 17. Підпис Василя Омеляненка на виробі

Омеляненко виготовляє й зараз (іл. 9, 10, 11). Усі вони прикрашені ліпленням декором й упізнавані саме наявністю декоративних елементів у вигляді голів «левів» (іл. 12).

Фото ще одного свічника, місце знаходження якого не відоме, зберігається у приватній збірці Василя Омеляненка (іл. 13). На цьому фото зображено шестирижковий свічник, виготовлений у 2003 році. Він прикрашений зооморфним ліпленням декором одночасно у вигляді голів «козлів» і «левів». Голови «козлів», як і в попередньо описаних виробів — посередині тулуба під різками свічника, голови «левів» — унизу на широкій ніжці при його основі. Виготовляв майстер подібні свічники нетривалий час (найімовірніше з кінця 1990-х років). Такі свічники є раритетними у творчості майстра. Припускаю, що

вони є «перехідними» до тих, які Василь Омеляненко продукує зараз (з ліпленням декором у вигляді голів «левів»). За словами майстра він перестав робити свічники з «козлами» ще й тому, що «вони часто відбиваються при випалюванні»³. Принаймні останній відомий мені свічник з «козлами» демонструвався на уже згадуваній виставці в Опішному у 2005 році [2, с. 1] (іл. 6).

Унікальні свічники Василя Омеляненка зберігаються у приватній збірці родини Юрія і Світлани Пошивайлів. Вони виготовлені на замовлення у 1991 році. Один із них використовувався для тримання весільних свічок. Цей свічник дворіжковий, теракотовий, прикрашений зооморфним, у вигляді голів «козлів», орнітоморфним, у вигляді пташок і пари лебедів з одного боку свічника. Як доповнюючий до декору елемент на тулуб виробу з одного боку наліплено фігуру бандуриста (іл. 14а, 14б). Подібних свічників Василя Омеляненко зробив небагато, проте, за словами Світлани Пошивайло, у той час, коли вона придбала виріб у майстра, у нього такі свічники були ще. Можливо Василь Онуфрійович, намагаючись якнайкраще виконати замовлення, виготовив кілька таких свічників. Принаймні у родині зберігається ще один з них, тільки без фігури бандуриста, який через брак під час випалювання залишився не затребуваним покупцями (іл. 15). Схожий свічник, виготовлений у 1996 р., зберігається у приватній збірці родини Лобойченків. Василь Онуфрійович «віддав» цей свічник Івану Лобойченку у сирому вигляді. За словами майстра він дійсно «зробив кілька таких свічників і тільки на замовлення»⁴. Де ще можуть бути подібні — не пам'ятає. Отже, на мою думку, описані свічники Василя Онуфрійович робив з 1991 і, можливо, до кінця 1990-х років.

До речі, «мода» на замовлення свічників до весілля, яка поширилася саме наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр., найімовірніше пов'язана з діяльністю Музею гончарства. На заводі «Художній керамік» була навіть розроблена спеціальна форма для відливання свічників у вигляді двох лебедів. На весіллях опішнян у 1990-х рр. зафіксоване використання таких свічників (іл. 16), а також інших завод-

³ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н. Записано у 2012—2015 роках. Польові матеріали автора.

⁴ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н. Записано у 2012—2015 роках. Польові матеріали автора.

ських двохріжкових свічників, виготовлених на заводі «Художній керамік».

Як бачимо з поданих фото свічники Василя Омеляненка характерні наявністю рельєфного декору у вигляді зооморфних елементів. Аналогічні елементи декору, зокрема голови «левів» і «козлів», властиві й декоративній скульптурі майстра. За свідченням дослідниці опішненського гончарства Олени Клименко, свічники хоча й виготовлялися на заводі «Художній керамік», проте були «облюбовані» не кожним із майстрів. Василь Омеляненко, зокрема, більше «прославився» як майстер декоративної скульптури.

Отже свічники — рідкісне явище у творчості Василя Омеляненка, і виготовляє він їх не стільки для задоволення свого творчого *ego*, скільки на замовлення.

Публікація нашої статті зможе допомогти при атрибутуванні свічників Василя Омеляненка, які зберігаються у музейних і приватних збірках. Починаючи з 1970-х рр. майстер підписував свої вироби (іл. 17), проте дуже рідко зазначав рік виготовлення. Василь Онуфрійович прикрашав свої свічники рельєфним ліпленим декором у вигляді голів «чортів», «козлів» і «левів». Свічники з «чортами» — рідкісне явище у творчості майстра. З великою долею ймовірності можна стверджувати, що застосування ліпленого декору у вигляді голів «козлів» характерне для свічників Василя Омеляненка у період з кінця 1970-х до середини 2000-х. Голови «левів» з'являються на свічниках художника з початку 2000 років. Поєднання голів «козла» і «лева» на свічниках Василя Омеляненка притаманне «перехідному періоду» його творчості. Подібні свічники можуть бути датовані першою половиною 2000 років.

В окремий період діяльності, а саме з 1991 і до 1996 рр., майстер виготовив на замовлення кілька дво-ріжкових свічників з ліпленим антропоморфним (фігури бандуристів), зооморфним (голови козлів), орнітоморфним (пташки, лебеді) та рослинним декором.

1. Данченко О.С. Народні майстри / О.С. Данченко. — Київ : Радянська школа, 1982. — 128 с.
2. Клименко Олена. Василь Омеляненко / Олена Клименко // Народне мистецтво. — 2006. — № 1—2. — С. 41—43.

Ludmyla Metka

HANDMADE DÉCOR AS THE ATTRIBUTE FEATURE OF CANDLESTICKS BY VASYL OMELYANENKO

The article is devoted to the art of decorative sculpture master Vasyl Omelyanenko from the village Opishnya in Poltava region. The decor of his candlesticks is analyzed for the first time. The article is illustrated. The article helps in attribution of candlesticks of the master.

Keywords: Vasyl Omelyanenko, candlesticks, handmade décor, attribution.

Людмила Метка

ЛЕПНОЙ ДЕКОР КАК АТРИБУТАТИВНЫЙ ПРИЗНАК ПОДСВЕЧНИКОВ ВАСЬЛЯ ОМЕЛЬЯНЕНКА

Статья посвящена творчеству мастера декоративной скульптуры Васья Омеляненка из поселка Опішня Полтавской области. Впервые проанализирован лепной декор его подсвечников. Статья проиллюстрирована. Научное исследование способствует атрибуции подсвечников мастера.

Ключевые слова: Васья Омеляненко, подсвечники, лепной декор, атрибуция.